

OD WYDZIAŁU PROPAGANDY FILMOWEJ DO CENTRALNEGO URZĘDU KINEMATOGRAFII

Pierwsza dekada partyjno-państwowego monopolu w polskim kinie

Recenzja: PIOTR ŻWIERZCHOWSKI

Ewa Gębicka

**Od Wydziału
Propagandy Filmowej
do Centralnego Urzędu
Kinematografii
Pierwsza
dekada
partyjno-państwowego monopolu
w polskim
kinie**

**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2022**

Spis treści:

Od autorki s. 7

Część pierwsza. **Lata 1944-1947. Kino jako instrument walki o władzę**

- Rozdział 1. **Partia i państwo wobec kina** s. 13
- Rozdział 2. **Droga do upaństwowienia kin** s. 28
- Rozdział 3. **Repertuar kin i preferencje widowni** s. 44
- Rozdział 4. **Problemy odbudowy i funkcjonowania sieci kin** s. 61
- Rozdział 5. **Kino objazdowe w akcji agitacyjno-propagandowej i upowszechniania oświaty i kultury** s. 77

Część druga. **Lata 1948-1955. Kino jako narzędzie rewolucji kulturalnej**

- Rozdział 1. **Kino w służbie partii robotniczej** s. 95
- Rozdział 2. **Repertuar kin jako kwestia polityczna** s. 116
- Rozdział 3. **System rozpowszechniania i zasady eksploatacji filmów** s. 133
- Rozdział 4. **Sposoby „walki o widza”** s. 146
- Rozdział 5. **Założenia, przebieg i efekty kinofikacji** s. 165

Zakończenie s. 183

- Wykaz skrótów** s. 187
- Bibliografia** s. 189
- Indeks filmów** s. 197
- Indeks nazwisk** s. 207
- Indeks rzeczowy** s. 213

Od autorki

Książka koncentruje się na pierwszym dziesięcioleciu funkcjonowania socjalistycznej kinematografii, które można traktować jako pewną zamkniętą całość, wynikającą z oddziaływania na sytuację kina zespołu tych samych przyczyn głównych. Był to bowiem, z jednej strony, okres odbudowy i chaotycznego początkowo krystalizowania się struktur organizacyjnych i podwalin materialnych przemysłu filmowego; a z drugiej – okres stopniowego, coraz silniejszego podporządkowania polityce, coraz bardziej ścisłego nadzoru nad kinematografią, sprawowanego przez władze partyjne.

O losach powojennej kinematografii zadecydowała radziecka idea „filmu jako najważniejszej ze sztuk” i – będące pochodną fascynacji tą

ideą – decyzje dotyczące relacji państwo (partia) – kino. Od samego początku konsekwentnie przyjmowano, że głównym czynnikiem regulacji systemu powinna być ideologia i dążenie władz politycznych do osiągnięcia przy pomocy kina hegemonii w sferze świadomości społecznej. Aspekty ekonomiczne zeszyły w tym kontekście na dalszy plan, co miało niebawem odbić się na kondycji gospodarczej kinematografii. Przyjęte w tym okresie generalne założenia i rozwiązania, zapoczątkowane utworzeniem w 1944 roku załączków państwowego nadzoru nad kinematografią, a następnie jej upaństwowieniem w 1945 roku, wywarły wpływ na sposób myślenia o kinie – jego funkcjach, powinnościach twórców i wyobrażeniach na temat widzów – na przeciąg kolejnych kilkudziesięciu lat.

1955 rok autorka traktuje tutaj jako szczególną cezurę. Był to bowiem moment, kiedy – wraz z początkiem przejściowej liberalizacji ówczesnej polityki kulturalnej – można już było przystąpić do dokonania swoistego bilansu pierwszego okresu odbudowy, zarówno osiągnięć, jak i popełnionych błędów. W tym momencie ujawnił się zarazem ogrom zadań stojących przed państwem i powstała konieczność wyciągnięcia wniosków z dotychczasowych doświadczeń. Okazało się bowiem, że praktyczne następstwa upaństwowienia kinematografii wyraźnie odbiegają od entuzjastycznych zapowiedzi i obietnic promotorów takiego rozwiązania, skutkują licznymi sprzecznościami i rozczarowaniami tak twórców, jak i widzów.

Książka traktuje o kinie jako pewnej instytucji życia społecznego, kształtowanej pod wpływem czynników artystycznych, ekonomicznych, politycznych i ideologicznych. Autorka skupia się na infrastrukturze twórczości filmowej, na społecznych praktykach wytwarzania i rozpowszechniania filmów, oraz na polityczno-ekonomicznych makrostrukturach, umożliwiających te praktyki, starając się określić pewne cechy modelowe systemu. Celem rozważań nie jest analiza kolejnych powstających w tym okresie filmów, albowiem zostały one szczegółowo udokumentowane i przeanalizowane przez autorów zajmujących się historią polskiego kina¹. Poszczególne rozdziały koncentrują się na rekonstrukcji podstawowych

¹ Por. np. T. Lubelski, *Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*, Wyd. Videograf II, Chorzów 2009.

założeń polityki kulturalnej partii i państwa wobec kina oraz przypisywanych mu funkcji. Poprzez opis i analizę instrumentów tej polityki oraz sposobów ich oddziaływania na kino próbują odstąpić rzeczywiste cele, zakres, strategię i taktykę aparatu partyjno-państwowego, a także styl sprawowania władzy nad kinem. Autorka zamierza pokazać jak złożone, trudne i pełne napięcia procesy toczyły się pod hasłami „upaństwowienia kinematografii”, „kinofikacji”, czy „walki o widza”, i odstąpić mechanizmy sterujące wydarzeniami rozpatrywanymi często w izolacji. Badając wpływ polityki na materialne wyposażenie kina i jego kondycję finansową, postawy twórców i widzów, kształt systemów produkcji, dystrybucji i eksploatacji filmów oraz charakter występujących między nimi powiązań, zmierza do wyłowienia podstawowych prawidłowości funkcjonowania tej instytucji w warunkach państwowego monopolu i partyjnego dyktatu, a zarazem do poznania społeczno-kulturowej i ekonomicznej efektywności polityki kulturalnej z punktu widzenia przyjętych założeń programowych oraz rzeczywistych interesów władzy, środowiska filmowego i kinowej widowni. Taki sposób podejścia do zagadnienia w najpełniejszy sposób urzeczywistniał w swoich publikacjach prof. Edward Zajiček – pionier rozważań na temat historii gospodarczej kinematografii i właśnie ten sposób refleksji nad kinem jest autorce najbliższy².

Praca oparta jest w znacznej części na niepublikowanych źródłach, których krytyczne opracowanie powinno umożliwić wzbogacenie, a niekiedy i weryfikację, dotychczasowej wiedzy o polskiej kinematografii. Warto bowiem zauważyć, że opisy historii powojennego kina zaprezentowane w III tomie *Historii filmu polskiego*³, jak i nieliczne kolejne powstałe w latach siedemdziesiątych, uległy sporej dezaktualizacji. Po pierwsze, z powodu ówczesnej małej dostępności materiałów źródłowych, po drugie – z powodu, trafnie ocenionej przez Alinę Madej, konieczności dostosowywania opinii na temat meandrów rozwoju kinematografii do (...) *oficjalnych strategii historiograficznych czyli obowiązującej*

² Por. np. E. Zajiček, *Poza ekranem. Polska kinematografia w latach 1986–2005*, Wyd. Stowarzyszenia Filmowców Polskich, Warszawa 2009.

³ *Historia polskiego kina*, t. III, red. J. Toeplitz, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1974.

*wykładni minionych zdarzeń*⁴. Być może zatem książka pomoże w nowej interpretacji sensu i ogólnokulturowych konsekwencji dokonujących się po wojnie przemian polskiego kina i okaże się użyteczna w kolejnych poczynaniach badawczych i interpretacyjnych.

⁴ A. Madej, *Kino – władza – publiczność. Kinematografia polska w latach 1944–1949*, Wyd. Prasa Beskidzka, Bielsko-Biała 2002, s. 7.

Wykaz skrótów

AAN	– Archiwum Akt Nowych
AK	– Armia Krajowa
BP KC PZPR	– Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
CBWF	– Centralne Biuro Wynajmu Filmów
CRZZ	– Centralna Rada Związków Zawodowych
CUK	– Centralny Urząd Kinematografii
CUP	– Centralny Urząd Planowania
CWF	– Centrala Wynajmu Filmów
CZK	– Centralny Zarząd Kin
CZKiEF	– Centralny Zarząd Kin i Eksploatacji Filmów
CZRF	– Centralny Zarząd Rozpowszechniania Filmów
CZWF	– Centralny Zarząd Wytwórci Filmowych
GDFF	– Generalna Dyrekcja Filmu Polskiego
KBW	– Komitet Bezpieczeństwa Wewnętrznego
KC PPR	– Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej
KDL	– Kraje Demokracji Ludowej
KERM	– Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów
KPP	– Komunistyczna Partia Polski
KRN	– Krajowa Rada Narodowa
KW	– Komitet Wojewódzki
MHD	– Miejski Handel Detaliczny
MiIP	– Ministerstwo Informacji i Propagandy

WYKAZ SKRÓTÓW

MKiS	– Ministerstwo Kultury i Sztuki
MO	– Milicja Obywatelska
MPEA	– Motion Pictures Export Association
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
ORMO	– Ochotnicze Rezerwy Milicji Obywatelskiej
OZK	– Okręgowy Zarząd Kin
P.P. „Film Polski”	– Przedsiębiorstwo Państwowe „Film Polski”
PCK	– Polski Czerwony Krzyż
PKPG	– Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PPR	– Polska Partia Robotnicza
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
PWSFTviT	– Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa Telewizyjna i Teatralna
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RP	– Rzeczpospolita Polska
SD	– Stronnictwo Demokratyczne
SL	– Stronnictwo Ludowe
SPATiF	– Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu
TPPR	– Towarzystwo Przyjaźni Polsko Radzieckiej
TUR	– Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych
UB	– Urząd Bezpieczeństwa
UW	– Uniwersytet Warszawski
WP	– Wojsko Polskie
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZWM	– Związek Walki Młodych

Indeks filmów

Alibaba i czterdziestu rozbójników (*Alibaba and the Forty Thieves*). Reż. Arthur Lubin (USA 1944) 121

Antoni i Antonina (*Antoine et Antoinette*). Reż. Jaques Becker (Francja 1947) 124

Antoni Iwanowicz gniewa się (*Anton Iwanowicz sierditsia*). Reż. Aleksandr Iwanowski (ZSRR 1941) 47

As wywiadu (*Podvig razvedchika*). Reż. Boris Barnet (ZSRR 1947) 170

Bitwa o Kołobrzeg. Reż. Jerzy Bossak (Polska 1945) 46

Bitwa o szyny (*La bataille du rail*). Reż. René Clément (Francja 1946) 124

Bitwa stalingradzka (*Stalingradskaja bitwa*). Reż. Władimir Pietrow (ZSRR 1949) 126

Bogata narzeczona (*Bogataja niewiasta*). Reż. Iwan Pyrjew (ZSRR 1937) 120

Bogaty plon (*Dragocennyje ziorna*). Reż. Aleksandr Zarchi i Iosif Chejfic (ZSRR 1948) 120

Bohdan Chmielnicki (*Bogdan Chmilienickij*). Reż. Igor Savczenko (ZSRR 1941) 47

Casablanca. Reż. Michael Curtiz (USA 1942) 117

Celuloza. Reż. Jerzy Kawalerowicz (Polska 1954) 163

Cena strachu (*La salaire de la peur*). Reż. Henri-Georges Clouzot (Francja 1953) 128

- Cud w Mediolanie (Miracolo a Milano)*. Reż. Vittorio De Sica (Włochy 1951) 126
- Curie Skłodowska (Madame Curie)*. Reż. Mervyn Le Roy (USA 1943) 123
- Cygańska miłość (Caravan)*. Reż. Arthur Crabtree (Wielka Brytania 1946) 160
- Cyrk (Cirk)*. Reż. Grigorij Aleksandrow (ZSRR 1936) 47, 52, 170
- Czapajew (Czapajew)*. Reż. Siergiej Wasiliew i Georgij Wasiliew (ZSRR 1934) 47, 53, 120
- Czarki Żleb*. Reż. Tadeusz Kański (Polska 1949) 163, 170
- Czarodziej Glinka (Kompozitor Glinka)*. Reż. Georgij Aleksandrow (ZSRR 1952) 127
- Czarodziejski kwiat (Kamienny tsvetok)*. Reż. Aleksandr Ptushko (ZSRR 1946) 36
- Czerwona oberża (L'auberge rouge)*. Reż. Claude Autant-Lara (Francja 1951) 128
- Człowiek z karabinem (Chelovek z ruzhyom)*. Reż. Siergiej Jutkiewicz (ZSRR 1938) 170
- Cztery serca (Serdtsa chetyryokh)*. Reż. Konstantin Judin (ZSRR 1941) 56, 92
- Daleko od Moskwy (Daleko od Moskvy)***. Reż. Aleksandr Stolper (ZSRR 1950) 126
- Delegat floty (Dieputat Baltiki)*. Reż. Aleksandr Zarchi i Josif Chejfic (ZSRR 1937) 47
- Dom na pustkowiu*. Reż. Jan Rybkowski (Polska 1950) 122
- Donieccy górnicy (Donieckoje szachtiori)*. Reż. Leonid Łukow (ZSRR 1950) 126
- Dorożkarz nr 13*. Reż. Marian Czauski (Polska 1937) 86, 92
- Droga nadziei (Cammino della speranza)*. Reż. Pietro Germi (Włochy 1950) 126
- Drużyna (Sportiwnaja czest)*. Reż. Władimir Pietrow (ZSRR 1951) 159
- Dwie brygady*. Reż. zespół studentów PWSF pod kierunkiem Eugeniusza Cękałskiego. W tym: Wadim Berestowski, Janusz Nasfeter, Marek Nowakowski, Jerzy Popiołek, Maria Olejniczak, Silik Sternfeld (Polska 1950) 129

- Dwie godziny*. Reż. Stanisław Wohl i Józef Wyszomirski (Polska 1946) 122
- Dygnitarz na trawie (Wiernyje druzja)*. Reż. Michaił Katatow (ZSRR 1954) 159
- Dzieci kapitana Granta (Dieta kapitana Granta)*. Reż. Vladimir Vajnshtok (ZSRR 1936) 86, 92
- Dzieci ulicy (Sciuscia)*. Reż. Vittorio De Sica (Włochy 1946) 117
- Dziennik marynarza (The Adventures of Martin Eden)*. Reż. Sidney Salkow (Wielka Brytania 1942) 160
- Dzień wielkiej przygody*. Reż. Jozef Lejtes (Polska 1935) 86
- Eksperyment dr Ehrlicha (Dr Erlich's Magic Bullet)***. Reż. William Dieterle (USA 1940) 124
- Fanfan Tulipan (Fanfan la Tulipe)***. Reż. Christian Jaque (Francja/Włochy 1952) 160
- Fort Eureka (Eureka Stockade)*. Reż. Harry Watt (Australia 1949) 128
- Górá dziewczęta (Traktoristy)***. Reż. Iwan Pyriew (ZSRR 1936) 120, 170
- Gromada*. Reż. Jerzy Kawalerowicz i Kazimierz Sumerski (Polska 1952) 129
- Gwiazdy muszą płonąć*. Reż. Andrzej Munk i Witold Lesiewicz (Polska 1954) 131
- Halka***. Reż. Juliusz Gardan (Polska 1937) 86, 92
- Hamlet*. Reż. Laurence Olivier (Wielka Brytania 1948) 123
- Harry Smith odkrywa Amerykę (Russkij wopros)*. Reż. Michaił Romm (ZSRR 1947) 120, 170
- Historia jednego fraka (Tales of Manhattan)*. Reż. Julien Duvivier (USA 1942) 55
- Hojne lato (Szczedroje leto)*. Reż. Boris Barnet (ZSRR 1950) 159
- Hrabia Monte Christo (The Count of Monte Christo)*. Reż. Robert Vernay (Francja 1943) 119
- Ich dziecko (Penny Serebade)***. Reż. George Stevens (USA 1941) 119

Irena do domu! Reż. Jan Fethke (Polska 1955) 163

Jadzia. Reż. Mieczysław Krawicz (Polska 1936) 86, 92

Jasne Łany. Reż. Eugeniusz Cękański (Polska 1947) 121

Jeden z naszych samolotów zaginął (One of Our Aircraft is Missing). Reż. Michael Powell i Emeric Pressburger (Wielka Brytania 1942) 48, 170

Jutro będzie za późno (Domani e troppo tardi). Reż. Leonide Moguy (Włochy 1950) 161

Kariera. Reż. Jan Koecher (Polska 1955) 130

Kawaler złotej gwiazdy (Kawaler Złotej Zwizdy). Reż. Julij Rajzman (ZSRR 1950) 126, 159

Kłęska szpiega (Wysokaja nagrada). Reż. Jewgienij Sznajder (ZSRR 1939) 120

Kolejarskie słowo. Reż. Andrzej Munk (Polska 1953) 131

Konik polny (Striekoza). Reż. Simo Dolidze (ZSRR 1954) 159

Królowa balu (Anna na szeje). Reż. Isidor Annienski (ZSRR 1954) 159

Kurhan Małachowski (Małachov Kurgan). Reż. Aleksandr Zarchi i Józef Chejfic (ZSRR 1944) 46

Legitymacja partyjna (Partijnij bilet). Reż. Iwan Pyrjew (ZSRR 1936) 120, 158

Lenin w 1918 roku (Lenin v 1918 godu). Reż. Michaił Romm (ZSRR 1939) 86

Lenin w październiku (Lenin v oktyabre). Reż. Michaił Romm (ZSRR 1937) 92, 170

Majdanek – cmentarzysko Europy. Reż. Aleksander Ford (Polska 1944) 18

Maksymek (Maksimko). Reż. Władimir Braun (ZSRR 1952) 126, 155

Mały uciekinier (Little Fugitive). Reż. Ray Ashley (USA 1953) 128

Marsylianka (La Marseillaise). Reż. Jean Renoir (Francja 1938) 124

Miasto bezprawia (My Darling Clementine). Reż. John Ford (USA 1946) 55

Milczenie jest złotem (Le silence est d'or). Reż. René Clair (Francja/USA 1947) 119, 124

Młoda Gwardia (Molodaya gwardiya). Reż. Sergiej Gierasimow (ZSRR 1948) 170

- Młodość Chopina*. Reż. Aleksander Ford (Polska 1952) 105
- Mściwy jastrząb (Air Force)*. Reż. Howard Hawks (USA 1943) 55
- Musorgski (Musorgskij)*. Reż. Grigorij Roszał (ZSRR 1950) 127
- Muzyka i miłość (Muzykalnaja istorija)*. Reż. Aleksander Iwanowski, Herbert Rapaport (ZSRR 1940) 86
- Myszy i ludzie (Of Mice and Men)*. Reż. Lewis Milestone (USA 1939) 55
- N***adziei za dwa grosze (Due soldi di speranza)*. Reż. Renato Castellani (Włochy 1952) 128
- Najazd (Naszewije)*. Reż. Abram Room (ZSRR 1945) 46
- Najpiękniejsza (Bellissima)*. Reż. Luchino. Visconti (Włochy 1952) 126
- Naprzód młodzieży świata*. Reż. Ludwik Perski (Polska 1955) 157
- Nauczycielka wiejska (Sielskaja uczytelnica)*. Reż. Mark Donskoj (ZSRR 1947) 170
- Nie ma pokoju pod oliwkami (Non c'e pace tra gil ulivi)*. Reż. Giuseppe De Santis (Włochy 1950) 126
- Niebo jest dla was (Le ciel est à vous)*. Reż. Jean Gremillon (Francja 1944) 48
- Niedaleko Warszawy*. Reż. Maria Kaniewska (Polska 1954) 129
- Niepotrzebni mogą odejść (Odd Man Out)*. Reż. Carol Reed (Wielka Brytania 1947) 117
- Nieuchwytny Smith (Pimpernel Smith)*. Reż. Leslie Howard (Wielka Brytania 1941) 47, 51
- Noc w Casablance (A Night in Casablanca)*. Reż. Archie Le Mayo (USA 1946) 160
- O** *czym marzą kobiety*. Reż. Aleksander Marten (Polska 1937) 92
- Obywatel Kane (Citizen Kane)*. Reż. Orson Welles (USA 1941) 117
- Okrutne morze (The Cruel Sea)*. Reż. Charles Frend (Wielka Brytania 1953) 161
- Ona broni ojczyzny (Ona zaszczyszczajet Rodinu)*. Reż. Fridrich Ermler (ZSRR 1943) 46
- Opowieść atlantycka*. Reż. Wanda Jakubowska (Polska 1954) 130

- Opowieść o prawdziwym człowieku (Povest o nastoyashchem cheloveke)*.
Reż. Aleksandr Stolper (ZSRR 1954) 170
- Ostatni etap*. Reż. Wanda Jakubowska (Polska 1948) 121, 161
- Paloma (Pueblerina)*. Reż. Emilio Fernandez (Meksyk 1949) 154, 159, 160
- Panienska z poste restante*. Reż. Michał Waszyński, Jan Nowina-Przybylski
(Polska 1935) 86, 92
- Panna bez posagu (Bezpridannitsa)*. Reż. Jakow Protazanow (ZSRR
1936) 86
- Paweł i Gaweł*. Reż. Mieczysław Krawicz (Polska 1936) 36, 92
- Piątka z ulicy Barskiej*. Reż. Aleksander Ford (Polska 1954) 163
- Piękna płeć (The Gentle Sex)*. Reż. Leslie Howard (Wielka Brytania
1943) 48
- Piękności nocy (Les belles de nuit)*. Reż. René Clair (Francja 1952) 128
- Piętnastoletni kapitan (Piatnadsatiletnij kapitan)*. Reż. Vasily Zhuravlov
(ZSRR 1945) 86
- Pod gwiazdą frygijską*. Reż. Jerzy Kawalerowicz (Polska 1954) 163
- Pod niebem Sycylii (In nome della legge)*. Reż. Pietro Germi (Francja
1949) 126
- Pod Twoją obronę*. Reż. Józef Lejtes (Polska 1933) 85
- Podróż w nieznanie (Quattro passi fra le nuvole)*. Reż. Giuseppe De Santis
(Włochy 1942) 119
- Podróże Guliwera (Gulliver's Travels)*. Reż. Dave Fleischer (film animowany;
USA 1939) 124
- Podstęp swatki (Keto i Kote)*. Reż. Wachtang Tobiaszwili i Szatwa Giedie-
waniszwili (ZSRR 1948) 159
- Pokolenie*. Reż. Andrzej Wajda (Polska 1955) 130
- Pokój zwycięży świat*. Reż. Joris Ivens i Jerzy Bossak (Polska 1950) 157
- Polska*. Reż. Leonid Wartamow (Polska 1948) 157
- Poławiacze krabów (Kanikosen)*. Reż. So Yamamura (Japonia 1953) 128
- Pościg*. Reż. Stanisław Urbanowicz (Polska 1953) 129
- Pożegnalny walc (Waterloo Bridge)*. Reż. Mervyn Le Roy (USA 1940) 117
- Powrót Lassie (Lassie Come Home)*. Reż. Fred M. Wilcox (USA 1943) 124

- Proces przeciwko miastu (Processo alla citta)*. Reż. Luigi Zampa (Włochy 1952) 128
- Przed potopem (Avant le deluge)*. Reż. André Cayatte (Francja/Włochy 1954) 128
- Przygoda na Mariensztacie. Reż. Leonard Buczkowski (Polska 1953) 163
- Pustelnia parmeńska (La Chartreuse de Parme)*. Reż. Christian Jacque (Francja 1948) 119
- Rajnis (Rainis)**. Reż. Julij Rajzman (ZSRR 1949) 170
- Renegat (Fame is the Spur)*. Reż. Roy Boulting (Wielka Brytania 1947) 123
- Robert i Bertrand*. Reż. Mieczysław Krawicz (Polska 1938) 29
- Robinson warszawski (Miasto nieujarzmione)*. Reż. Jerzy Zarzycki (Polska 1950) 122
- Rosanna siedmiu księżyców (Madonna of the Seven Moons)*. Reż. Arthur Crabtree (Wielka Brytania 1945) 160
- Rzym godzina 11 (Roma ore 11)*. Reż. Giuseppe De Santis (Włochy 1952) 128
- Rzym miasto otwarte (Roma, citta aperta)*. Reż. Roberto Rossellini (Włochy 1945) 119
- Siódmy krzyż (The Seventh Cross)**. Reż. Fred Zinnemann (USA 1944) 124
- Scott na Antarktydzie (Scott of the Antarctic)*. Reż. Charles Frennd (Wielka Brytania 1948) 123
- Sekretarz rejkomu (Siekrietar rajkoma)*. Reż. Iwan Pyrjew (ZSRR 1942) 46, 86
- Skandal w Clochemerle (Clochemerle)*. Reż. Pierre Chenal (Francja 1948) 160
- Skanderbeg (Wielkij woin Albanii Skanderbeg)*. Reż. Siergiej Jutkiewicz (ZSRR 1953) 159
- Skarb*. Reż. Leonard Buczkowski (Polska 1949) 121, 161, 162
- Skarb rodziny Goupi (Goupi Mains-Rouges)*. Reż. Jaques Becker (Francja 1943) 48, 51
- Słońce wschodzi (Il sole sorge ancora)*. Reż. Aldo Vergano (Włochy 1946) 117
- Sól ziemi (Salt of the Earth)*. Reż. Herbert J. Biberman (USA 1954) 128

- Spotkanie nad Łabą (Vstrecha na Elbe)*. Reż. Grigorij Aleksandrow i Aleksiej Utkin (ZSRR 1949) 170
- Sprawa do załatwienia*. Reż. Jan Rybkowski (Polska 1953) 163
- Stalowe serca*. Reż. Stanisław Urbanowicz (Polska 1948) 121, 170
- Stracony weekend (The Lost Weekend)*. Reż. Billy Wilder (USA 1945) 55, 117
- Strażnica w górach (Zastava w gorach)*. Reż. Konstantin Judin (ZSRR 1953) 159
- Szalony lotnik (Valeriy Chkalov)*. Reż. Michaił Kałatozow (ZSRR 1941) 92
- Szary lord (The Man in Grey)*. Reż. Leslie Arliss (Wielka Brytania 1943) 48
- Ślepy tor** (tytuł roboczy: *Powrót do życia*). Reż. Bořivoj Zeman (Polska 1947) 122
- Śluby kawalerskie (Niebiesnyj tichochod)*. Reż. Semyon Timoshenko (ZSRR 1945) 52
- Śmiali ludzie (Smielyye ludi)*. Reż. Konstantin Judin (ZSRR 1950) 159
- Śpiewają skowronki (Pojut żaworonki)*. Reż. Władimir Korsz-Sablin (ZSRR 1953) 159
- Świat się śmieje (Vesyolye rebyata)*. Reż. Grigorij Aleksandrow (ZSRR 1934) 170
- Świniarka i pastuch (Swinarka i pastuch)*. Reż. Iwan Pyrjew (ZSRR 1941) 46, 85, 86
- Taras Szewczenko (Taras shevchenko)**. Reż. Aleksandr Alov i Władimir Naumov (ZSRR 1951) 127
- Tęcza (Raduga)*. Reż. Marek Doński (ZSRR 1944) 46
- Tragiczny pościg (Caccia tragica)*. Reż. Giuseppe De Santis (Włochy 1947) 119
- Trójka hultajska*. Reż. Henryk Szaro (Polska 1937) 92
- Trudna miłość*. Reż. Stanisław Różewicz (Polska 1954) 129, 159
- Trzy opowieści*. Reż. Czesław Petelski, Konrad Nałęczki, Ewa Petelska (Polska 1953) 163
- Ty co w Ostrej świecisz Bramie*. Reż. Jan Nowina-Przybylski (Polska 1937) 85

- Uczta Baltazara.** Reż. Jerzy Zarzycki (Polska 1954) 129, 163
- Ulica Graniczna.** Reż. Aleksander Ford (Polska 1949) 121, 161
- Upadek Berlina (Padienije Berlina).** Reż. Michaił Cziauveli (ZSRR 1949) 126
- Upiór na sprzedaż (The Ghost Goes West).** Reż. Rene Clair (Wielka Brytania 1953) 161
- Urok szatana (La beaute du diable).** Reż. René Clair (Francja/Włochy 1950) 161
- W cieniu podejrzenia (Shadow of a Doubt).** Reż. Alfred Hitchcock (USA 1943) 55
- Wakacje pana Hulot (Les Vacances de Monsieur Hulot).** Reż. Jacques Tati (Francja 1953) 160
- Wielka nagroda (National Velvet).** Reż. Clarence Brown (USA 1944) 119
- Wielki przełom (Wielikij pirełom).** Reż. Fridrich Ermler (ZSRR 1944) 120
- Wielkie nadzieje (Great Expectations).** Reż. David Lean (Wielka Brytania 1946) 117
- Wołga, Wołga (Volga-Volga).** Reż. Grigorij Aleksandrow (ZSRR 1938) 47, 52
- Za wami pójdą inni.** Reż. Antoni Bohdziewicz (Polska 1949) 121, 170
- Zaczarowany rower.** Reż. Silik Sternfeld (Polska 1955) 56, 130
- Zaczarowany świat (Wasilisa Prekrasnaja).** Reż. Aleksandr Rou (ZSRR 1939) 86
- Zakazane piosenki.** Reż. Leonard Buczkowski (Polska 1947) 56, 57, 58, 60, 161, 163, 170
- Zakłeta narzeczona.** Reż. Aleksandr Rou (ZSRR 1939) 86
- Zielone lata (The Green Years).** Reż. Victor Saville (USA 1946) 160
- Ziemia woła (Czlen prawitelstwa).** Reż. Aleksandr Zarchi i Iosif Chejfic (ZSRR 1939) 126, 159, 170
- Złodzieje i policjanci (Guardie e ladri).** Reż. Mario Monicelli (Włochy 1951) 128
- Złodzieje rowerów (Ladri di biciclette).** Reż. Vittorio De Sica (Włochy 1948) 126
- Znachor.** Reż. Michał Waszyński (Polska 1937) 85, 86, 92

INDEKS FILMÓW

Zwariowane lotnisko (Biespokojnoje chozjajstwo). Reż. Michaił Żarow (ZSRR 1946) 52, 86

Zwycięstwo na pustyni (Desert Victory). Reż. Roy Boulting (Wielka Brytania 1943) 47

Zygmunt Kłosowski (Zigmunt Kollosowski). Reż. Zygmunt Nawrocki, Borys Dmochowski (ZSRR 1945) 86

Żołnierz zwycięstwa. Reż. Wanda Jakubowska (Polska 1953) 129

Życie Emila Zoli (The Life of Emile Zola). Reż. William Dieterle (USA 1937) 123

Indeks nazwisk

- A**
Adamiecki Wacław 33
Albrecht Jerzy 23
Albrecht Stanisław 23, 24, 25, 26,
74, 75, 76, 97, 98, 102, 106, 107,
115, 116, 120, 123, 124, 130, 134,
135, 136, 137, 139, 140, 141, 142,
165, 193, 196
Aleksandrow Grigorij 47, 127, 170,
198, 203, 204
Alfus Zygmunt 71
Andrzejewski Jerzy 114, 122, 130
Annienski Isidor 159, 200
Arliss Leslie 48, 203
Ashley Ray 128, 200
Autant-Lara Claude 128, 198
Axer Erwin 130
- B**
Barnet Borys 159, 170, 197, 199
Becker Jacques 48, 124, 197, 202
Berestowski Wadim 129, 198
Berman Jakub 17, 21, 96, 97, 104,
111, 166, 193
Biberman Herbert 128, 203
- Bierut Bolesław 22, 23, 97, 110, 140,
190
Bohdziewicz Antoni 17, 50, 121, 163,
193, 204
Bordiugow Giennadij 118, 191
Borejszyna Maria 24
Borkowicz Leonard 115, 130, 180
Bossak Jerzy 17, 18, 24, 40, 50, 51,
118, 157, 193, 195, 196, 202
Boulting Roy 47, 202, 204
Brandys Kazimierz 49
Brandys Marian 130
Bratny Roman 57, 114, 193
Braun Władimir 126, 200
Britkov Grigorij 154
Brown Clarence 119, 204
Brzechwa Jan 102
Buczowski Leonard 56, 102, 121,
163, 203, 204
Bukowiecki Leon 116, 193
- C**
Castellani Renato 128, 200
Cayatte André 128, 202

- Cękański Eugeniusz 17, 51, 121,
129, 193, 198, 199
- Chejfic Josif 46, 47, 120, 126, 159,
170, 197, 198, 200, 204
- Chenal Pierre 160, 203
- Chruszczow Nikita 109
- Chrzanowski Zbigniew 123, 193
- Ciepliński Grzegorz 173, 193
- Clair René 119, 124, 128, 161, 200,
201, 2004
- Clement René 124, 197
- Clouzot Henri-Georges 128, 197
- Crabtree Arthur 160, 197, 202
- Curitz Michael 117, 197
- Cyrankiewicz Józef 166
- Czauski Marian 86, 198
- Czeszko Bogdan 130
- Cziaureli Michaił 127, 204
- D**ąbrowska Maria 49, 162, 190
- De Santis Giuseppe 126, 128, 201,
202, 203
- De Sica Vittorio 117, 119, 126, 197,
198, 202, 204
- Dękierowski Stefan 102
- Dieterle William 123, 124, 199, 205
- Dmochowski Borys 86
- Dolidze Siko 159, 200
- Donskoj Mark 46, 170, 200
- Drewnowski Tadeusz 53
- Duvivier Julien 55, 199
- Dybowski Stefan 138, 167
- Dymsza Adolf 162
- Dytko Mieczysław 124, 125
- E**kler Michał 76
- Ermiler Fridrich 46, 120, 201, 204
- F**ernández Emilio 154, 159, 160,
201
- Fethke Jan 163, 199,
- Fijałkowska Barbara 21, 109, 110,
113, 190
- Fleischer Dave 124, 202
- Forbert Adolf 17
- Forbert Władysław 17
- Ford Aleksander 15, 16, 18, 19, 23,
25, 29, 33, 34, 36, 37, 42, 50, 51,
79, 102, 105, 111, 113, 114, 121,
163, 194, 200, 204
- Ford John 55, 67, 200
- Frend Charles 123, 161, 201, 202
- G**ajewski Czesław 84, 90
- Gardan Juliusz 86, 199
- Germi Pietro 126, 198, 201
- Gębicka Ewa 78, 117, 120, 127, 141,
149, 150, 164, 194
- Giediewaniszwili Szałwa 159, 202
- Gierasimow Siergiej 170, 200
- Gładysz Antoni 107, 190
- Gomułka Wiesław 22
- Gordon Konstanty 113, 147, 148
- Górski Władysław 173, 194
- Grémillon Jean 48, 201
- Gromb Dora 106
- Grzelecki Stanisław 117, 194
- H**ager Ludwik 51, 102, 114

- Halberda Marek 71, 101, 194
 Hawks Howard 55, 200
 Hen Józef 130
 Hitchcock Alfred 55, 204
 Hoffman Paweł 114
 Howard Leslie 47, 48, 201
- I**
 Ivens Joris 157, 202
 Iwanowski Aleksandr 47, 86, 197, 200
 Iwazskiewicz Jarosław 102
- J**
 Jacque Christian 119, 160, 199, 202
 Jakubowska Wanda 17, 51, 100, 102,
 105, 113, 114, 121, 129, 139, 194,
 201, 205
 Jefimow Eugeniusz 17
 Jeziernski Andrzej 167, 190
 Jędruszczak Hanna 39, 65, 190
 Judin Konstantin 86, 159, 198, 203
 Jutkiewicz Siergiej 159, 170, 198, 202
- K**
 Kałatozow Michaił 92, 159, 198, 203
 Kaniewska Maria 129, 201
 Kański Tadeusz 163, 198
 Karpowski Tadeusz 17, 106, 115
 Karwański Tadeusz 114
 Kawalerowicz Jerzy 113, 114, 129, 163,
 197, 199, 201
 Kądziałski Józef 14, 15, 190
 Kersten Krystyna 22, 78, 83, 88,
 98, 109, 190
 Klejsa Konrad 119, 128, 104
 Kocharński Aleksander 118, 191
 Koecher Jan 130
- Kołodziej Andrzej 119, 126, 194
 Koniczek Ryszard 47, 54, 190
 Konwicki Tadeusz 114, 130
 Korcelli Kazimierz 51
 Korsz-Sablin Władimir 159, 203
 Korzon Andrzej 152, 190
 Koseski Adam 118, 191
 Kossak Jerzy 114
 Kott Jan 114
 Kowzan Tadeusz 122, 194
 Krawicz Mieczysław 29, 86, 199, 201,
 202
 Kruczkowski Leon 49, 51
 Kulik Adam 161, 171, 194
 Kurczewski Jacek 164
 Kurek Jalu 49, 194
 Kuryluk Jerzy 116, 195
- L**
 Lasota Grzegorz 114
 Le Roy Mervyn 117, 123, 197, 202
 Lean David 117, 204
 Lejtes Jozef 85, 86, 198, 201
 Lemann-Zajicek Jolanta 16, 50, 191
 Lenard Joanna 56, 194
 Lesiewicz Witold 131, 199
 Liwnicz Andrzej 29, 31, 32
 Lubelski Tadeusz 8, 56, 122, 191
 Lubin Arthur 121, 197
- Ł**
 Łukow Leonid 126, 198
- M**
 Madej Alina 3, 10, 17, 23, 35, 36,
 49, 51, 56, 101, 102, 118, 122, 129,
 138, 191, 195, 196

- Makowski Romuald 29
 Marszałek Rafał 29, 195
 Marten Aleksander 92, 201
 Matwiejew Giennadij 191
 Mayo Archie 160, 201
 Merz Irena 161, 195
 Michalski Kazimierz 53
 Milestone Lewis 55, 200
 Miłosz Czesław 50, 122, 195
 Minc Hilary 37, 96, 191
 Minkiewicz Janusz 49, 195
 Moguy Leonide 161, 199
 Monicelli Mario 128, 204
 Mucha-Świeżyńska Alicja 17, 195
 Munk Andrzej 131, 199, 200
- N**atęcki Konrad 163, 203
 Nasfeter Janusz 129, 198
 Naumov Vladimir 203
 Nawrocki Zygmunt 86, 205
 Niekrasowa-Perska Ludmiła 17
 Niewiarowicz Roman 162
 Niziński Kazimierz 114, 120, 141, 151,
 166, 168, 169
 Nowakowski Marek 129, 198
 Nowicki Seweryn 92
 Nowina-Przybylski Jan 85, 86, 201,
 203
- O**chab Edward 104, 105, 111, 195
 Olejniczak Maria 129, 198
 Olivier Lawrence 123, 199
 Olszewska Barbara 116, 195
 Osóbka-Morawski Edward 13, 41, 195
- P**aczkowski Andrzej 22, 26, 118,
 191, 195
 Peltz Jerzy 162, 195
 Petelski Czesław 163, 203
 Petelska Ewa 163, 203
 Perski Ludwik 17, 18, 157, 196
 Petz Barbara 116, 195
 Philippe Gérard 160
 Pietrow Władimir 126, 159, 197, 198
 Pitera Zbigniew 161, 195
 Płażewski Jerzy 172, 175, 195
 Polański Marian 70
 Popiołek Jerzy 129, 198
 Powell Michael 48, 170, 199
 Pressburger Emeric 48, 170, 199
 Protazanow Jakow 86, 201
 Ptushko Aleksandr 86, 198
 Putrament Jerzy 22, 114, 158
 Pyrjew Iwan 46, 47, 120, 158, 170,
 197, 199, 200, 203
- R**adkiewiczowa Rita 24, 123, 124, 148
 Rajzman Julij 126, 159, 170, 199,
 202
 Rapaport Herbert 86, 200
 Rebane Alicja 84, 90
 Reed Carol 117, 201
 Renoir Jean 124, 200
 Romm Michaił 46, 86, 92, 120, 199,
 200
 Rossellini Roberto 119, 202
 Roszał Grigorij 127, 200
 Roszkowski Wojciech 46, 191
 Rou Aleksandr 86, 204

Różewicz Stanisław 129, 159, 203
 Rubiński Stefan 139
 Rybkowski Jan 113, 114, 122, 163,
 198, 199
 Rykowski Zbysław 109, 127, 191
 Ryszka Franciszek 39, 190, 191

Salkow Sidney 160, 198,
 Samucewicz Olgierd 17, 79
 Savczenko Igor 47, 127, 197
 Saville Victor 160, 204
 Siekierska Jadwiga 104, 147
 Skrzypiec Józef 107, 191
 Skulska Wilhelmina 18, 195
 Sokorska Maria 24, 29, 157
 Sokorski Włodzimierz 20, 21, 96, 97,
 101, 109, 110, 113, 122, 123, 195, 196
 Spsychalski Marian 23, 24
 Stalin Józef 104, 140
 Starewicz Artur 104
 Starski Ludwik 51, 102, 114, 115
 Staszewski Stefan 104
 Stern Anatol 114
 Sternfeld Silik 129, 130, 198, 204
 Stevens George 119, 199
 Stolper Aleksandr 126, 170, 198
 Sumerski Kazimierz 129, 199
 Szaro Henryk 32, 203
 Szmaglewska Seweryna 49
 Sznajder Jewgienij 120, 200
 Szyndler Zygmunt 114

Ścibor-Rylski Aleksander 114, 130
 Świda-Ziemia Hanna 164, 191

Tati Jacques 160, 204
 Timoszenko Siemion 52, 203
 Tobljaszwili Wachtang 159, 202
 Toeplitz Jerzy 9, 17, 18, 111, 114,
 130, 190, 196
 Toeplitz Krzysztof Teodor 114
 Tomski Jerzy 121, 196
 Turbowicz Jerzy 17
 Tyrmand Leopold 127, 191

Urbanowicz Stanisław 121, 129, 203
 Utkin Aleksiej 170, 203

Vajnshtok Vladimir 86, 198
 Vergano Aldo 117, 163, 203
 Vernay Robert 119, 199
 Visconti Luchino 126, 200

Wajda Andrzej 130, 202
 Wajnberger Mieczysław 114
 Waldorff Jerzy 57, 196
 Warłamow Leonid 147, 148, 202
 Wasiliew Siergiej 47, 198
 Wasiliew Grigorij 47, 198
 Waszyński Michał 85, 86, 201, 204
 Watt Harry 128, 199
 Ważyk Adam 51, 57, 102, 193
 Welles Orson 117, 201
 Widy-Wirski Feliks 74
 Wilcox Herbert 124, 202
 Wilder Billy 55, 117, 203
 Władyka Wiesław 109, 127, 191
 Wohl Stanisław 17, 18, 51, 79, 113,
 122, 196, 198

Wojtyga Lesław 104, 105, 115
Wrocławski Maksymilian 113
Wyszomirski Jerzy 122, 198
Wyszyński Zbigniew 160, 191

Yamamura So 128, 204

Zabłudowski Tadeusz 24, 115
Zagrodzki Juliusz 69, 196
Zajíček Edward 9, 16, 17, 19, 55, 65,
102, 106, 108, 113, 114, 161, 191, 196
Zampa Luigi 128, 202
Zarchi Aleksandr 46, 47, 120, 126,
159, 170, 197, 198, 200, 204

Zarzycki Jerzy 114, 122, 129, 163,
202, 204
Zeman Boživoj 122, 203
Zhuravlow Vasily 86, 201
Zinnemann Fred 124, 202
Ziółek Zygmunt 63, 74
Zwierzchowski Piotr 2, 112, 191

Żarow Michaił 52, 86, 204
Żenczykowski Tadeusz 78, 191
Żótkiewski Stefan 14, 21, 191, 196
Żuławski Juliusz 49
Żywulska Krystyna 115

Indeks rzeczowy

Centrala Wynajmu Filmów 136, 137,
149, 143, 145

Centralne Biuro Wynajmu Filmów 24,
29, 51, 55, 67, 84

Centralny Urząd Kinematografii 106,
111, 112, 129, 130, 137, 174

Centralny Zarząd Kin i Okręgowe
Zarządy Kin 69, 70, 70, 80, 120,
121, 134, 137, 138, 156, 185

Ceny biletów kinowych 67, 68, 73,
80, 90, 152

Dekret o utworzeniu Przedsiębiorstwa
Państwowego „Film Polski” 19,
41, 42

Dostępność kin 72, 74, 176, 178

Festiwal Filmów Radzieckich 140,
145, 146, 149, 151

Kina objazdowe 55, 64, 77, 78, 80,
81, 82, 84–92, 173

Kinofikacja 9, 29, 30, 31, 32, 35, 37,
38, 40, 42, 45, 46, 53, 66

Kinoteatry 28, 30, 63, 66, 71, 80

Komisja Ankietowa Centralnego
Urzędu Planowani 55, 60, 65,
68, 69, 73, 75, 138

Koncesje na prowadzenie kin 61, 62,
63, 83

Ministerstwo Informacji i Propagandy
16, 18, 32, 42, 51, 52, 57, 58, 62,
63, 78, 79, 80, 83, 84, 91, 187,
189

Ministerstwo Kultury i Sztuki 16, 21, 75

Polityka kulturalna 8, 9, 14, 17, 20,
21, 22, 95, 96, 98, 107, 109, 110

INDEKS RZECZOWY

- Polityka personalna 69, 70
- Polskie Zrzeszenie Teatrów Świątecznych 28,
30, 31, 32, 36, 40, 41, 44, 66
- Przedsiębiorstwo Państwowe „Film
Polski” 13, 21, 25, 27, 34, 36, 37, 65
- Publiczność kinowa 10, 20, 29, 36,
41, 44, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 59, 73,
75, 86, 88, 99, 118, 119, 121, 133,
141, 144, 154, 157, 161, 162, 164
- R**epertuar 20, 44, 45, 48, 84, 116,
117, 127, 128, 131, 170, 220
- S**prawozdania kierowników kin 85,
87, 88, 89
- System rozpowszechniania filmów 5,
75, 133, 134, 137, 139, 141, 144, 145
- U**państwowienie kin 32, 33, 38, 40, 42
- W**alka o widza 9, 146, 147, 148, 150
- Wydział Propagandy Filmowej 28, 29, 32
- Wyniki rozpowszechniania filmów 159,
160, 161, 162, 163
- Wytwórnia Filmowa Wojska Polskiego 16
- Z**espoły Filmowe 113, 114
- Zjazd w Wiśle 95, 101, 102, 103

**From the Department of Film Propaganda
to the Central Office of Cinematography
The first decade of party-state monopoly in Polish cinema**

Summary

The volume focuses on the first decade of socialist cinematography and treats Polish cinema as a certain institution of social life, shaped under the influence of artistic, economic, political and ideological factors. The author focuses on the infrastructure of filmmaking, the social practices of film production and distribution, as well as the political and economic macro-structures enabling these practices, in an attempt to identify certain model features of the system. Individual chapters reconstruct the basic assumptions of the party and state's cultural policy towards cinema. Through the description and analysis of the instruments of this policy, the author attempts to elucidate the actual goals, scope, strategy and tactics of the party-state apparatus, as well as the style of exercising power over cinema. The author demonstrates how complex, difficult, and tense processes took place under the slogans of "nationalization of cinematography," "cinematification," or "struggle for viewers." By examining the influence of politics on the material equipment of cinemas and their financial condition, the attitudes of filmmakers and audiences, the shape of the systems of film production, distribution and exploitation and the nature of the links between them, the study aims to identify the basic regularities in the functioning of this institution under conditions of state monopoly and party dictatorship, and at the same time to understand the socio-cultural and economic effectiveness of cultural policy from the point of view of the adopted programming assumptions and the real interests of the authorities, the film community and cinema audiences.

The study consists of two parts. The first part covers the period between 1944 and 1947. The following chapters discuss the problems of shaping new structures of political, economic and socio-cultural life, in which the cinema was inscribed into the process of establishing party and state management over the film production. The choice of 1947 as the date for closing the first stage of the post-war history of Polish cinema was dictated by the fact that at that time

SUMMARY

the first signs appeared, indicating a gradual closure of the period of short-lived autonomy of the cinema, initially established by the creators themselves. This part discusses, among other things, the process of forming new structures of cinematography, the formulation of theoretical guidelines for future activity, the discussion on the new functions of cinema and the duties of filmmakers. The chapters present in detail the complicated path leading to the nationalization of cinemas, as well as the process of struggle for cinemas between their former, pre-war owners and the supporters of nationalization. This part of the study also analyzes the cinema repertoire available at that time and its reception, which allowed for defining the audience's preferences and expectations in confrontation with the preferences of the authorities. The last two chapters of this part of the monograph are devoted to the problems of reconstruction and functioning of the cinema network, both the permanent cinemas and the travelling cinemas, involved in the propaganda campaign controlled by the party and state authorities and the policy of propagating education and culture.

The second part of the study, covering the years 1948–1955, characterized by the total subordination of culture to politics, presents different dominants, priorities, goals and ways of achieving them, which, in turn, was directly related to the evolution of the cultural policy and, consequently, film policy. It was a period of the party leadership's efforts to secure a greater influence on the further development of cinematography than immediately after the war, resulting, among other things, in efforts to implement the second stage of the Cultural Revolution, of which cinema was to become an important instrument. This part discusses, in turn, the assumptions of the new cultural policy, the principles of subordinating the cinema to politics, the activities aimed at educating a new generation of filmmakers, creating "socialist film art" and educating "socialist viewers." Here, the author draws attention to the previously unknown extent of centralization and bureaucratization of film production and distribution systems. The subsequent chapters of this part of the study present the directions of the transformations of the film repertoire, which emerged in accordance with the guidelines and preferences of the authorities, as well as the rules of functioning of the distribution system and the rules of film exploitation, which were arbitrarily assigned the features of production activity and inscribed in the system of socialist competition. Using archival material, the author describes the ways of "fighting for the audience" and the further fate and effects of the cinematographic process pushed by the authorities, often deviating from the adopted assumptions.

The year 1955 is treated by the author as a special caesura. It was the moment when – along with the beginning of a temporary liberalization of the cultural policy at the time – it was possible to weigh the successes and failures of the first period of reconstruction. It was also

SUMMARY

the moment in which the enormity of the tasks facing the state, as well as the need to draw lessons from past experience became readily apparent.

Keywords: politics, cinematography, cinema, film, cinemas, repertoire

Od Wydziału Propagandy Filmowej do Centralnego Urzędu Kinematografii Pierwsza dekada partyjno-państwowego monopolu w polskim kinie

Streszczenie

Książka dotyczy okresu pierwszego dziesięciolecia funkcjonowania socjalistycznej kinematografii i traktuje o polskim kinie jako pewnej instytucji życia społecznego, kształtowanej pod wpływem czynników artystycznych, ekonomicznych, politycznych i ideologicznych. Autorka koncentruje się na infrastrukturze twórczości filmowej, na społecznych praktykach wytwarzania i rozpowszechniania filmów, oraz na polityczno-ekonomicznych makrostrukturach umożliwiających te praktyki, starając się określić pewne cechy modelowe systemu. Poszczególne rozdziały rekonstruują podstawowe założenia polityki kulturalnej partii i państwa wobec kina. Poprzez opis i analizę instrumentów tej polityki autorka stara się ujawnić rzeczywiste cele, zakres, strategię i taktykę aparatu partyjno-państwowego, a także styl sprawowania władzy nad kinem. Pokazuje, jak złożone, trudne i pełne napięcia procesy toczyły się pod hasłami „upaństwowienia kinematografii”, „kinofikacji”, czy „walki o widza”. Badając wpływ polityki na materialne wyposażenie kina i jego kondycję finansową, postawy twórców i widzów, kształt systemów produkcji, dystrybucji i eksploatacji filmów oraz charakter występujących między nimi powiązań, zmierza do określenia podstawowych prawidłowości funkcjonowania tej instytucji w warunkach państwowego monopolu i partyjnego dyktatu, a zarazem do poznania społeczno-kulturowej i ekonomicznej efektywności polityki kulturalnej z punktu widzenia przyjętych założeń programowych oraz rzeczywistych interesów władzy, środowiska filmowego i kinowej widowni.

Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza z nich obejmuje okres między 1944 a 1947 rokiem. W kolejnych rozdziałach omówiono tu problemy kształtowania się nowych struktur życia politycznego, gospodarczego i społeczno-kulturalnego, w które wpisano kino w procesie kształtowania partyjnego i państwowego zarządu nad kinematografią. Wybór 1947 roku jako daty zamknięcia pierwszego etapu powojennej historii kina podyktowany został

faktem pojawienia się wówczas pierwszych sygnałów wskazujących na stopniowe zamykanie okresu krótkotrwałej autonomii kina, zarządzanego początkowo przez samych twórców. W części tej omówiono między innymi proces kształtowania się nowych struktur kinematografii, formułowania teoretycznych wytycznych przyszłej działalności, dyskusję nad nowymi funkcjami kina i powinnościami filmowców. Przedstawiono też szczegółowo skomplikowaną drogę prowadzącą do upaństwowienia kin, a w istocie proces walki o kina, rozgrywanej się między ich dawnymi, przedwojennymi właścicielami a zwolennikami upaństwowienia. Przeanalizowano dostępny wówczas repertuar kin i jego odbiór, co pozwoliło na określenie preferencji i oczekiwań widowni w zderzeniu z preferencjami władz. Dwa ostatnie rozdziały tej części monografii poświęcono problemom odbudowy i funkcjonowania sieci kin, z jednej strony – stałych obiektów, z drugiej – kin objazdowych, zaangażowanych w sterowaną przez władze partyjno-państwowe akcję agitacyjno-propagandową i politykę upowszechniania oświaty i kultury.

W drugiej części opracowania, obejmującej lata 1948–1955, charakteryzujące się całkowitym podporządkowaniem kultury polityce, uwidoczniono odmienne dominanty, priorytety, cele i sposoby ich realizacji, co pozostawało w bezpośrednim związku z ewolucją polityki kulturalnej, a – co za tym idzie – filmowej. Był to okres dążenia kierownictwa partii do zagwarantowania sobie większego niż tuż po wojnie wpływu na dalsze kierunki rozwoju kinematografii, owocujący między innymi zabiegami na rzecz urzeczywistnienia drugiego etapu rewolucji kulturalnej, której ważnym instrumentem miało się stać kino. W części tej omówiono kolejno założenia nowej polityki kulturalnej, zasady podporządkowania kina polityce, działania zmierzające do wychowania nowego pokolenia twórców, stworzenia „socialistycznej sztuki filmowej” oraz wykształcenia „socialistycznego widza”. Zwrócono tu uwagę na nieznane wcześniej rozmiary centralizacji i biurokratyzacji systemów produkcji i rozpowszechniania filmów. W kolejnych rozdziałach tej części opracowania zaprezentowano, zgodne z wytycznymi i preferencjami władz, kierunki przekształceń filmowego repertuaru, a także, podporządkowane generalnym założeniom, reguły funkcjonowania systemu rozpowszechniania i zasady eksploatacji filmów, czemu arbitralnie przypisano cechy działalności produkcyjnej i wpisano w system socialistycznego współzawodnictwa. Opisano też, wykorzystując materiał archiwalny, sposoby „walki o widza” oraz dalsze losy oraz efekty forsowanego przez władze procesu kinofikacji, odbiegające często od przyjętych założeń.

1955 rok autorka traktuje tutaj jako szczególną cezurę. Był to bowiem moment, kiedy – wraz z początkiem przejściowej liberalizacji ówczesnej polityki kulturalnej – można już było przystąpić do dokonania swego rodzaju bilansu pierwszego okresu odbudowy, zarówno osiągnięć,

STRESZCZENIE

jak i popełnionych błędów. Był to zarazem moment, w którym ujawnił się ogrom zadań stojących przed państwem i powstała konieczność wyciągnięcia wniosków z dotychczasowych doświadczeń.

Słowa kluczowe: polityka, kinematografia, kino, film, kina, repertuar

Redakcja, redakcja techniczna i łamanie
Michał Noszczyk

Projekt okładki i stron rozdzielających
(wykorzystujący fotografie z Narodowego Archiwum Cyfrowego, przedstawiające kolejno:
Józefa Cyrankiewicza, przemawającego na Wojewódzkim Zjeździe PPS w Katowicach w 1947 r.,
Aleksandra Forda oraz murarzy przy odbudowie Warszawy)
Michał Noszczyk

Korekta
Adriana Szaforz

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.03.2023:
Copyright © 2022 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyjamy otwartej nauce. Od 1.04.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-9709-2188>

Gębicka, Ewa
Od Wydziału Propagandy Filmowej do Centralnego
Urzędu Kinematografii : pierwsza dekada partyjno-
państwowego monopolu w polskim kinie /
Ewa Gębicka. Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2022

<https://doi.org/10.31261/PN.4111>

ISBN 978-83-226-4174-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4175-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 14,0. Ark. wyd. 12,0. Papier Munken Lynx 100 g. PN 4111.
Cena 24,90 zł (w tym VAT)